

AYRIS MERDOKNING "TO'R OSTIDA" ASARIDAGI HAYOTIY FALSAFASI

Yo'lchiyev Qahhor Vahobovich

Farg'ona davlat universiteti filologiya fanlari doktori, dotsent

Ashurova Nazokat Ahmatjanovna

Magistratura talabasi Ingliz tili lingvistik 2 kurs 21.06 guruh

Annotatsiya: *Ushbu maqolada badiiy matnni o'rganishda zamonaviy tendentsiyalarga tayangan holda muallifning dunyo tasvirlarini o'rganishga e'tibor qaratildi. Badiiy matn maqsadli tanlangan lingvistik vositalar yordamida dunyoning individual tasvirini amalga oshirish sifatida o'rganildi. Til yordamida matnda ob'ektivlashtirilgan dunyoning kontseptual tasviri o'quvchi-tadqiqotchi tomonidan muntazam ravishda ko'rib chiqilishi mumkin. Bunday tadqiqot natijasida muallifning kontseptual tizimini ko'rsatish mumkinligi ko'rsatildi.*

Kalit so'zlar: *metafora, falsafiy qarashlar, ezgulik, ego, mistik g'oya, dunyo tasviri.*

Ayris Merdokning badiiy olami o'ziga xos ramziylik, majoziy fikrlashning individual shakllari bilan ajralib turadi, ular orasida metafora alohida o'rin tutadi.

Ushbu tadqiqot ishida Ayris Merdokning "To'r ostida" deb nomlangan asarida yozuvchining falsafiy qarashlari matnda qo'llaniladigan metaforaviy iboralar orqali ifodalangani ko'rib chiqiladi. Tadqiqot predmeti - muallifning kontseptual tizimini modellashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladigan metaforaning kognitiv xususiyatlari.

Uning asarlarining falsafaga aloqadorligi haqida savollar berilganida bu Merdokka yoqmadi. U doimo yaxshilik va yomonlik tabiatiga qiziqib, ularni o'rgandi va ko'plab faylasuflarning tajribalariga murojaat qildi va oxir-oqibat o'zining axloqiy falsafasini yaratdi.

E.Dipl Merdok romanlariga murojaat qilib, yozuvchi nasrida an'anaviy realizm va Platon falsafasining zohiriy ta'sirini ta'kidlaydi va yaxshilik mavzusiga alohida e'tibor beradi va uni Merdok romanlarining markaziy mavzularidan biri deb biladi[3,8].

Merdok Aflotunning yuksalishini romanning odatiy hikoya yoyini aks ettiruvchi sayohat sifatida qaraydi, g'orning eng past sathlaridagi ("To'r ostida" dagi Jeyk Donogyu kabi) o'z egosentrik istaklarini sekin-asta yengishni boshlaydigan personajlarni tasvirlaydi va Ezgulikka qisqacha murojaat qilgandan so'ng ularning idrokini yaxshilanishini tasvirlaydi. Bu "san'atkorlar" Hyugo Belfounder kabi "din arboblari"ga qarama-qarshi qo'yiladi, ular marjinal mavqega ega bo'lsa-da, yaxshilik yo'lida ilg'or pozitsiyani egallaydi.

Merdok o'zining "Tor ostida" romanida uning barcha romanlarini belgilaydigan ko'plab mistik g'oyalarga duch keladi. Romanning bosh qahramoni Jeyk Donaxyu

voqelikni aniqroq idrok etish uchun mistik ziyoratga otlangan qahramonlar qatorining birinchisidir. Jeyk romanni Merdokning erkak qahramonlari uchun tanish nuqtadan boshlaydi, o'z egosining prognozlari orqali boshqalarni va dunyoni baholaydi, o'zini yaxshilikdan uzilgan Platon g'orining qorong'u olamida joylashtiradi. Roman davomida Merdok Jeykning xudbin turmush tarzi (u an'anaviy tasavvuf bilan bog'laydi) qanday qilib tasavvufning soxta shakllariga aldanib qolishini, mavzu o'z fantaziyalarini yaxshilikka haqiqiy ishoralar bilan chalkashtirib yuborishini ko'rsatadi. Kvazi-Vitgenshteyn xarakteri Hyugo Belfounder bilan muloqotga kirishgach, Jeyk asta-sekin o'zining tor in'ikoslarini engib o'tishni, dunyoning xususiyatlariga e'tibor berishni va til va haqiqat o'rtasidagi yanada apofatik munosabatni qabul qilishni o'rganadi.

Romanning boshida Jeykning yaqin munosabatlari uning xudbinligi darajasini ta'kidlaydi: u do'sti Finning "o'ziga xos ko'plab g'oyalari" yoki hatto o'zining sub'ektiv "koinoti" borligini "tasavvur qila olmaydi". Boshqalarni to'g'ri idrok eta olmaslik nazariya va tartib uchun katta falsafiy ehtiyojning bir qismi ekanligi ayon bo'ladi; Jeykning ta'kidlashicha, u "kutilmagan narsalarni yomon ko'rishi" [1, 26] "ko'ngil aynishi" [1, 156] holatiga keltiradi va "hayotidagi hamma narsaning yaxshi sababi bo'lishini" xohlaydi [1, 26].

Roman boshlanganda biz Jeykni hayratga tushirgan ayollar xaqidagi tassavuri xayoliy abstraktsiyalarga asoslanganligini bilib olamiz. Jeyk bu "guldor" ayollarda tasalli topadi, chunki ular haqiqiy nomukammallik va tasodifiy dunyodan uzilib qolgan, bu esa uni "tajribasiz, so'zsiz, ishonuvchan va sodda" deb biladigan ayollarni rad etishga olib keladi. Jeyk o'zining sobiq sevgilisi Anna bilan qayta aloqaga kirishgach, u darhol uning aqli osonlikcha o'zlashtira olmaydigan narsani ifodalovchi "sirli [...] o'tib bo'lmaydigan mavjudot" [1, 31] haqidagi afsonani yaratishga kirishadi.

Jeyk Annadan birinchi uchrashganlarida unga "vaqt berishni" [1, 46] so'raydi, bu tezda unga jismonan hukmronlik qilish, "nafasi bo'g'ilguncha" [1, 26] tanasini "bog'langan" va bilagini ushlab turish zaruratga aylanadi. U bu bilan Annani o'z nafsining nazorati ostida bo'lmagan holdagi erkin agent sifatida qabul qila olmasligini tasvirlaydi.

Romanda Jeyk doimiy ravishda Anna bilan bo'lgan munosabatlarini uning etuk bo'lmagan fantaziyalarini aks ettirish nuqtai nazaridan miflashtirib, o'zini "shahzoda" [1, 56] va Annani "peri malika" [1, 47] sifatida tasvirlab beradi. O'quvchilar sifatida biz Jeykning o'ynoqi, o'zini o'zi kamsituvchi fantaziyalari ortida uning tasavvuridan tashqari dunyoga chinakam qarama-qarshilik ko'rsata olmasligini ko'ra boshlaymiz. Jeykning injiq parvozlari illyuziyaning yangi darajasiga ko'tarilib, u Annani Parij bo'ylab quvib o'tmoqda va o'zining "Anna bilan Yelisey bo'ylab sayr qilayotgani, ularning yuzlariga abadiy Parij bahorining iliq shabadasi esayotgani, kelajak faqat baxtni va'da qilganini" haqidagi sharpali tasavvurlarni yaratadi [1, 183].

"Suzib yuruvchi gullar" haqidagi bunday tasavvurlar Jeykning "gul kabi" ayollarga bo'lgan eski istagini eslatadi [1, 31], u osongina o'z xohishiga ko'ra shakllantira oladi. Keyinchalik, Parijda Annani ta'qib qilayotganda, u uni ko'rganida uning "yuragi qanday otilib ketganini" tasvirlaydi, xuddi "Didoning g'orga ketayotganini ko'rgan Eneyning yuragi shunday qilgan bo'lsa kerak" [1, 216]. Merdok, shubhasiz, o'z o'quvchilaridan ushbu klassik taqqoslash ortidagi kinoyani tushunishlarini kutadi; aslida, roman komediyasi aksariyat Jeykning megalomaniyasi va u ko'ra olmaydigan ayanchli haqiqat o'rtasidagi ziddiyatda yotadi.

Roman davomida Merdok yaxshilikka ko'tarilish uchun soxta tasvirlarni yo'q qilishning mistik zaruratini chuqur anglashni namoyish etadi. Shahar "xarobalar"ga aylanganidan keyin "hamma narsa o'zgargani" kabi [1, 168-169], Jeyk o'zining ruhiy ziyoratini davom ettirish uchun boshqalarning soxta ruhiy tasvirlarini yo'q qilishni o'rganadi. Shunday qilib, Jeyk "boshqa odamni bilish" uchun [1, 268] birinchi navbatda kamtarlikni, "sirli qahramonning fazilati"ni qabul qilish kerakligini tan oladi[2,227].

Kamtarlik o'zining gnoseologik g'ururidan voz kechishga asoslanganligi sababli, Jeyk "bilishning iloji yo'qligini" qabul qilishni o'rganadi va shu tariqa "buni xohlashdan [...] voz kechadi", "nihoyat, hatto o'z ehtiyojini his qilishni to'xtatadi" [1, 268], ongni noto'g'ri in'ikoslardan va boshqasiga ega bo'lishning illyuziya "ehtiyojidan" tozalashni taklif qiladi.

Ushbu vahiydan so'ng, Merdok romanni ko'tarinki kayfiyatda yakunlaydi va Jeykni o'z qo'llari bilan qurilgan hayoliy tushda emas, balki "bu dunyoning mo"jizalarida" [1, 286] mistik tarzda yashay oladigan qahramon sifatida ochib beradi.

Hyugo Belfounder "[Jeykning] dunyoqarashi umumiylik tufayli umidsiz ravishda xiralashganini" [1, 68], ayniqsa uning mavhum va fantastik nazariyalarga moyilligini ko'rsatadi. Bu yerda Hyugo Merdokning o'zga dunyo tasavvufini o'zida mujassam etgan bo'lib, Jeykning "nazariylashtirishi" aslida real dunyo hodisalaridan "qochish" [1, 91] va Hyugoning "soatga aylanish" haqidagi yakuniy qarori ekanligini ta'kidlaydi.

Shunday qilib, Jeyk o'zining ezgulik sari mistik yuksalishini davom ettirishi uchun, shuningdek, mavhum nazariyalar, tushunchalar va tillarning "to'r ostidan o'tishi" kerak, bu dunyoda abadiy yashash uchun uning kontseptual tushunchasidan tashqarida qoladi. Byatt ta'kidlaganidek, roman nomining bu takrorlanishi Vitgenshteynning tilning "to'r" sifatida faoliyat yuritishi haqidagi tushunchasiga asoslanadi, bu bizning ongimiz dunyoda birlik qiyofasini yaratish uchun metaforik tarzda haqiqatga aylantiradi. Byatt haqli ravishda bu "to'rni" Jeyk voqelikning "aniq pozitsiyasiga" kirishi uchun "ostiga emaklashi" kerak bo'lgan to'siq sifatida qaraydi.

Shuni ta'kidlash kerakki, bu sukunat ideali doimo ermaklanadi; Jeyk "gaplashmaslik kerak" deganidan so'ng, Hyugo va Jeyk "kulishda" davom etadilar, chunki ular "kun bo'yi hech narsa qilmaganliklarini" tushunadilar [1, 67].

Romanda bosh qaxramon Hyugo va Finning rostgo'yligi, yozmaganligi bilan qarama-qarshi qo'yilgan; Finn "kamtar va kamtar odam" sifatida tasvirlangan bo'lib, uni haqiqatga nisbatan adolatli munosabatda bo'ladi, chunki u "hech qachon bo'rttirmaydi" va "hech qachon yolg'on gapirmaydi" [1, 8], shuning uchun o'z tajribalarini bezash uchun yozma ravishda yozish istagiga qarshi turadi. Xuddi shunday, Hyugo Jeyk tomonidan "deyarli to'liq rostgo'y odam" [1, 69] sifatida tasvirlangan, ammo u Jeyk va Annadan farqli o'laroq, "o'z fikrlarini qog'ozga tushirishi qiyin" [1, 75]: ular ikkilasi ham [1, 250] so'zlarni yaratadi, so'z san'atkorlari va jim avliyolar o'rtasida dixotomiya hosil qilinadi.

Vittgenshteyn "til va nazariyaning shartli voqelikni to'liq ifoda eta olmasligini" tasvirlash uchun boshqa tasvirdan foydalanadi: tarmoq. Til dunyoga to'r kabi tashlanadi. Biz dunyoni uning tarmoqlari orqali ko'rishimiz mumkin, lekin biz hech qachon tarmoq ostidagi hamma narsani ko'ra olmaymiz.

To'r obrazi Ayris Merdokning "Tor ostida" romanida markaziy o'rin tutadi. "Romanning deyarli oxirigacha qahramonlari ularning noto'g'ri tushunishlarini qo'llab-quvvatlaydigan til to'riga tushib qolishadi [...]" [2,230]. Shunday qilib, mavzu roman mazmuniga birlashtiriladi. Bundan tashqari, u allaqachon sarlavhada. Tarmoqni jamiyat sifatida aniqlash mumkin, biroq, tarmoq deb tilni ham ifodalashi mumkin.

Shunday qilib, Merdokning dunyoviy tasavvufi e'tiborimizni tashqi tomonga, "dunyoning bitmas-tuganmas rang-barangligiga" qaratishga undab, bizning "dunyomiz" fantaziyalari tufayli buzilgan sub'ektiv qarashimizni "katta shafqatsiz ego (men)" tozalashning muhimligini ko'rsatib [2, 342], shu tariqa dunyoni yangi ko'zlar bilan ko'rishni taklif qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Murdoch, *Under the Net* (London: Vintage, 2002).
2. Murdoch, 'The Sublime and the Beautiful Revisited', in *Existentialists and Mystics: Writings on Philosophy and Literature*, ed. by Peter Conradi (Harmondsworth: Penguin, 1997).
3. Elizabeth Dipple, *Iris Murdoch: Work for the Spirit* (Chicago: University of Chicago Press, 1982).
4. Conradi, *Iris Murdoch: A Life* (London: Harper Collins, 2001).